

İBN HALDÛN'UN TARİH FELSEFESİ VE TÜRK TARİHÇİLİĞİNE YANSIMALARI

Yunus GÜLER*

Öz

İnsanlığın var olduğu andan itibaren, insanı ilgilendiren her olay tarihin konusu olmuştur. İnsanlar bir müddet sonra bu olayları nakletme ihtiyacı hissetmişlerdir. Herodotos ile başlayan tarih yazıcılığında, bilimsellikten uzak bir üslupla, olaylar anlatılırken hikâye tarzı benimsenmiştir. İbn Haldûn'un Mukaddime adlı eserindeki tarihsel olayları anlatırken kullandığı "neden ve nasıl" soruları ise bilimsel tarih anlayışının temelini oluşturmaktadır. Tarihin toplumlar için öneminden bahseden İbn Haldûn, daha sonraki çağlara da ışık tutmuştur. Bilimsel perspektifle ele alınan tarih anlayışında, toplumları dizayn etmede ve geleceğe ışık tutma noktasında Haldûn'un "neden ve nasıl" soruları önemli bir ivme yakalamıştır. Sadece Arap, Türk ve Mağrip ülkelerine değil, Avrupa'ya da örnek olan İbn Haldûn, tarih biliminin babası olarak nitelendirilmiştir. Bu çalışmada Haldûn'un tarihe bakış açısını inceleyerek Türk tarihçiliğine katkısına değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Felsefe, İbn Haldûn.

* Doktorant, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi, gyunusguler@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2632-2959.

Ibn Khaldun's Philosophy of History and Its Effects on Turkish Study of History

Abstract

From the moment humanity existed, every event that concerns people has been the subject of history. People felt the need to transfer these events after a while. The history writing, which started with Herodotos, was adopted in a story style that was not scientific, while the story style was adopted while the events were told. The questions "why and how" used by Ibn Haldûn in describing the historical events in his work Mukaddime form the basis of the understanding of scientific history. Speaking of the importance of history for societies, Haldûn also shed light on later ages. Haldûn's "why and how" questions have gained an important momentum in designing societies and shedding light on the future. Haldûn, which is an example not only for Arab, Turkish and Maghreb countries but also for Europe, has been described as the father of historical science. In this study, we will examine Haldûn's perspective on history and mention his contribution to Turkish historiography.

Keywords: History, Philosophy, Ibn Khaldun.

Giriş

Sosyal bilimlerde kavramların ve olguların birden fazla tanımları bulunabilmektedir. Bilimsel sınıflandırmanın revaçta olduğu 19. yüzyılda tarih üzerine çok fazla tanımlama meydana getirilmeye çalışılmıştır. Şiir ve edebiyat içerisinde kendine yer bulan “tarih bilimi” için sistemli çalışmalar yaparak “Tarih İlminin Babası” unvanını alan İbn Haldûn bu alanda yüzlerce yıl önce çığır açmıştır. Tarihi tanımlarken kullandığımız, sebep-sonuç, yer ve zaman kavramlarının mucidi odur. Mukaddime'nin ilk bölümünde İslam tarihçilerine yönelik yapmış olduğu eleştiriler bir bakıma tarih ilminin ne olduğunu anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Toplumların gelişiminde faydalı bir ilim olarak nitelendirdiği tarihi sistemli bir hâle getirerek Doğu ve Batı tarihçileri tarafından sık sık atif almasına sebep olmuştur. Osmanlı'da İbn Haldûn'un Mukaddime'si geç keşfedilmiş ve Türkçeye Ahmet Cevdet Paşa tarafından çevrilmiştir. İçtimai, ekonomik, tarih ve devletle ilgili asrını aşan bilgilerin mevcut olduğu bu kitapta “tarih felsefesi” minvalinde de yorumlamalar mevcuttur. 19. yüzyıla gelindiğinde onun tarihçiliğini takip eden ve çizgisinde eserler vermeye çalışan Ahmet Cevdet Paşa gibi tarihçiler de Türk tarihçiliği açısından çığır açmışlardır.

1. Tarih ve Tarih Felsefesi

Tarih kelimesi etimolojik olarak Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Tarih, genel geçer ifade ile halkları, devletleri ve bireyleri etkileyen, toplumsal ve siyasal olayların yer, zaman ve sebep-sonuç minvalinde değerlendirerek objektif bir yorum çıkaran bir bilim dalıdır. Bu tanım aslında tarih ilminin sınırlarını da çizmektedir. Tarihin ilgi alanı insanlar ve insanların meydana getirdiği hareketlenmelerdir. Bu alan, günümüze kadar çeşitli evrelerden geçmiştir. Tarih bilimin özerkleşmesi çok geç bir zamana tekabül etmektedir. Tarih alanını İlk, Orta ve Yeni Çağ olarak sınıflandıracak olursak, bu alan, aslen Yeni Çağ sonrası sistemli bir hâl almıştır. İlk Çağ'da Herodotos ile başlayan tarih serüveni günümüze kadar değişkenlik göstererek intikal etmiştir. İlk zamanlarda bu alanda saf bir fayda gözetilmezken, daha sonraları iktidarların da kullandığı birer propaganda aracı hâline dönüştürülmüştür (Özlem, 2012, s. 20).

Edward Hallet Carr tarih hakkında, bilimin tersine din ve ahlak sorunlarını işin içine katar diyerek bu alanın objektif olamayacağını belirtmiştir (Carr, 2011, s. 118). Hegel de tarih çeşitlerine değinirken Carr doğrultusunda söylemler geliştirmiştir. Ona göre yazarın içinde bulunduğu toplum ve edindiği kültür tarih yazımında ön plana çıkararak, olaylar ile kendi öz benliğini birleştirerek eserler vermiştir (Hegel, 1995, s. 13).

İlber Ortaylı tarihi değerlendirirken, tarihçiler üzerinden yorumlayarak, Herodotos, İbn Haldûn gibi tarihçilerin başka bir dünyayı tasavvur ederken, Rönesans sonrası Batı tarihçilerinin “etnosentrik”¹ bir düşünceyi inşa ettiğini söylemiştir (2011, s. 14). Collingwood, tarih, teoloji ya da doğa bilimi gibi, özel bir düşünme biçimidir der. Collingwood'a göre herkeste biraz tarihsellik vardır fakat bunu sistemli hâle getirmek için yani bu özel düşünceyi elde etmek için bu alanda eğitilmiş olmak gerekmektedir (Tarih Tasarımı, 1990, s. 24).

Tarihin felsefeyle olan ilişkisi yani tarihe bir misyon yükleme işi İbn Haldûn'la başlamıştır. Batı dünyasında İlk Çağ'da hikâyecilikle başlayan bu alan, Orta Çağ'da dinin hegemonyası altına girerek mevcut amacının dışına çıkmıştır. Orta Çağ'da tarih bilimi, Hristiyanlıkta din tekelinde veriler ortaya koyarken, İbn Haldûn bu alanı sistemli bir bilim hâline getirmiştir. Bir bilim olarak tarih felsefesi aslında oldukça eskidir. Ancak bir felsefe olarak 19. yüzyıldan sonra İbn Haldûn'un etkisiyle yaygınlaşmış (Şenol , 2012, s. 8) ve tarihçilere yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Zeki Velidi Togan, tarihi anlatırken, kahramanların ve mucitlerin tarihe yön vermiş olduğunu fakat onlar olmasa da tarihin aşağı yukarı aynı doğrultuda sonuçlarının olacağını ifade eder. Bu olayların nasıl meydana geldiği ve nasıl sonuçlar doğuracağı da filozofların işidir diyerek tarih felsefesinin önemine vurgu yapmaktadır (1981, s. 135).

Batı, Orta Çağ girdabından çıktıktan sonra tarihi dogmalardan ayırmak ve filozofça yaklaşmak suretiyle aklın çerçevesinde yorumlar getirmiştir. Voltaire'i öncü olarak kabul eden batılı tarih felsefecileri, teokratik tarih felsefesi yerine aklın ön planda olduğu, sebep ve sonuçları ile değerlendirilen bir tarih anlayışına sahip olmuşlardır. Tarihsel bilgi saf

¹ Irkçılıkla benzer yönleri olan bu tabir meydana gelen olaylarda kendi kültürünü temel alması ve o doğrultuda değerlendirmeler yapmasıdır.

bilgiyi kapsamaktadır; bu bilgileri kullanmak, faydalı bir hâle getirmek ve evrensel normlara göre değerlendirmek tarih felsefesinin alanına girmektedir. Voltaire ile Hegel'in tarih "felsefesine" yükledikleri işi ancak tarih yerine getirebilirdi. Bu durumların her birinde, tarih felsefesi anlayışına egemen olan bir felsefe anlayışı vardı: Voltaire için, felsefe bağımsız ve eleştirel düşünme, Hegel için ise bir bütün olarak dünya hakkında düşünme demektir. Bunlar felsefe ile tarih arasındaki köprüleri kurmaları bakımından önemli şahsiyetlerdir (Collingwood, 1990, s. 22).

Müslüman tarihçiler, İslamiyet'ten önceki Arap ve Fars rivayetleri tesiri altında tekemmül etmişlerdir. Bunlar tarihten ziyade mitlerden oluşmaktadır. Bu tarihçiler, tarihî olayları yorumlarken şu usulü takip etmişlerdir: "Bu Allah'ın yoludur; sizden önce de böyle olmuştur ve Allah'ın yolu hiç değişmez" deniliyordu. Bu gibi ayetlerden dolayı bazı İslam mezhepleri "Allah vaadinden dönmez"² nazariyle bakmışlardır. Osmanlı dönemi tarihçileri de yukarıdaki prensibi benimseyerek, İbn Haldûn'un ortaya koyduğu tarihsel perspektiften layığıyla faydalanamamışlardır (Togan, 1981, s. 146). İbn Haldûn, tarihi çok geniş bir perspektifte ele alarak o döneme kadar kullanılmayan bir usul benimsemiş ve "Tarih"e bilimsel bir disiplin hüviyeti kazandırmıştır. Şimdi İbn Haldûn'un Tarih alanına yaptığı katkıları ve felsefi altyapısına değinmeye çalışacağız.

2. İbn Haldûn ve Tarih

Tunus'ta dünyaya gelen İbn Haldûn'un tam adı, Ebu Zeyd Veliyuddin Abdurrahman İbn-i Muhammed İbn-i Haldun El-Hadrami'dir. Aslen Yemenli bir ailenin mensubu olarak 1332 yılında dünyaya gelmiştir. Hayatını; okumak, yönetmek ve yayın yapmak olarak üç safhaya ayırabiliriz. İdari işler içerisinde önemli mevkilere gelen Haldûn, Afrika ve Akdeniz bölgesini karış karış gezmiştir. Bugün bizim idari ve sosyal işler için kaynak olarak kullandığımız "Mukaddime", El İber isimli kitaba ön söz, yani giriş olarak yazılmıştır. Ve hayatının her aşamasında edindiği tecrübeleri aktardığı bu eserler, ekonomi, sosyal, siyaset, kültür, tarih ve felsefe alanlarında günümüz araştırmacılarına ilham kaynağı olmuştur (Uludağ, 1988, s. 17).

² Kur'an-ı Kerim, Rum Suresi, 6. Ayet.

Yaşamı, öğrenmek ve öğretmek ile geçen İbn Haldûn, Doğu ve Batı tarafından çok geç fark edilmiştir. Cemil Meriç, İbn Haldûn'un eseri Mukaddime için dört asır arafta bekler, demektedir. Tunuslu tarihçiyi Batı'ya ilk tanıtan Silvestre de Sacy olarak bilinse de ondan önce Fransa'nın Afrika ordusunda yer alan İskoçyalı tercüman De Slane, İbn Haldûn tarihini Fransızcaya çevirmiştir. De Slane'in 1862 – 1868 yılların arasında tercüme ettiği bu kitap yeterince ilgi görmemiştir. İbn Haldûn'u tarih felsefecisi olarak, Vico gibi bu alanda ünlenmiş bir filozoftan daha değerli bulan kişi Charles Rappoport'tur. Marksist bir bakış açısıyla tarihi değerlendiren Rappoport, Haldûn'un tarih felsefesi değerlendirmesini kendi temayülüne yakın görmüştür (Meriç, 2013, s. 271).

Türk dünyasında Mukaddime'nin, 1730 yılında, Pîrîzâde Sait Molla tarafından üçte iki kısmı çevrilmiştir. Tam anlamıyla dilimize ve tefekkür dünyamıza kazandıran ise daha sonra tarih alanında aynı yolda yürüyen Ahmet Cevdet Paşa olmuştur. İbn Haldûn ile Ahmet Cevdet Paşa'nın tarih alanında ayrıldıkları tek nokta İbn Haldûn'un Ahmet Cevdet Paşa'ya oranla daha determinist bir tavır takınmasıdır (Meriç, 2013, s. 277).

Tarihe bir gayeler ilmi anlayışıyla yaklaşan İbn Haldûn, ona ilerlemeye ve gelişmeye yardımcı olması gereken bir bilim dalı gözüyle bakmıştır. Tarihi olayları değerlendirirken, akıl etmeyi ön plana çıkararak araştırmayı araç kılmıştır. Olaylara keyfi bir tavır ile yaklaşmak yerine daha derinlemesine yaklaşılması gerektiğine ve bu bağlamda edinilen sonuçların geçmiş ile gelecek arasında bir köprü oluşturacağına kanaat getirmiştir. İbn Haldûn nakilci tarih anlayışına karşı gelerek, eleştirel bir anlayışla tarihe yaklaşılması gerektiğinden kitaplarında bahsetmiştir. Mukaddime'de Arap tarihçileri, onların anlattığı olaylar üzerinden eleştiren İbn Haldûn, neden eleştirdiğini sebepleriyle açıklamıştır. Verdiklerin tarihin ve olayların birbirini tutmadığı, az buçuk coğrafya bilgisinin dahi olaylardaki anlamsız örgüyü ortaya çıkaracağını ifade etmiştir.

İbn Haldûn'un tarih ilmine verdiği değeri, Mukaddime adlı eserindeki görüşleri ile anlamak mümkün olmaktadır. Buna göre tarih, faydalı bir ilimdir. Çünkü geçmişte olanları, başta peygamberler olmak üzere hükümdarların hayat tarzı ve verdikleri mücadeleleri, tarihte öğrenmek mümkündür. (Haldun, 2004, s. 24). O, tarihin önemine değindikten sonra metodu hakkında da önerilerde bulunur. Tarihinin

doğruya ulaşmak için sistematiğe önem vermesi gerekir. Tarihle ilgilenen kişi sadece nakle dayanmamalı, bu arada kültür ve uygarlığı da göz önünde tutulmalıdır (Haldun, 2004, s. 31).

14. yüzyıla dayanan bu görüşler bugün hâlâ geçerliliğini korumakta ve tarih ilmi için de birer mihenk taşı konumunda olmayı sürdürmektedir. Felsefi altyapısını oluşturduğu eserinde tarihin gidişatını cebriyecilikten ayırmış, neden ve nasılcı anlayışı hâkim kılmıştır. Yazarların eserlerini ele alırken, nakledilen dönemin şartlarını, olaylar içerisinde örüntülerini ve benzeri olaylar ile ilişkisini dikkate almadan konu hakkında yorum yapmak ya da olayı aynen gelecek kuşaklara aktarmak dönemin tarihçi anlayışını yansıtmaktadır. Fakat İbn Haldûn bu anlayışın aksine bir görüş ortaya koyarak, kendinden önceki tarihçileri tenkit etmiştir. Verdiği örneklerin birinde asker sayısı ile ilgili bilgiyi coğrafya penceresinden değerlendirip, o kadar abartılı sayılarla o coğrafyada sevk ve idarenin zor olacağını ve askerinin manevrasının o kalabalıkta imkânsız olacağını dile getirmiştir.

İbn Haldûn'un yapmak istediği şey, tarihi pragmatik olarak kullanmaktır. Çünkü devletlerin geleceklerini tayin etmede yararlanacakları yegâne alanın tarih ilmi olduğuna inanmaktadır. Bunun için tarihle ilgilenen kimse, siyaset ilmini, örf ve âdetleri; incelediği toplumun sosyal yapısı ile dönemin özelliklerini de bilmelidir (Haldun, 2004, s. 58).

İbn Haldûn'un bu hassasiyetinde, meydana gelen olayların açıklamasını yapmakta en asli görev tarih felsefesine düşmektedir. Olayların karşısında tarihçinin tutumu, açık, anlaşılır ve araştırmacı bir üslupla durumu değerlendirmektir. Felsefe ve akıl iş birliğinin tezahürü olan tarih felsefesi, insanın doğru bilgiye ulaşmadaki en temel araçlarından biridir. Büyük devletlerin beka problemlerinin tarih ilminin gelişmesiyle ortadan kalkabileceğini, geleceklerinin inşasında kullanabileceklerini dile getirmiştir. Nakilci Arap tarihçiliğine getirilen bu düstur, İbn Haldûn'dan haberi olmayan 17. ve 18. yüzyıl batılı aydınların bu doğrultuda fikirler ortaya koyarak Haldûn ile paralel çizgide olduklarını bizlere göstermiştir (Haldun, 2004, s. 60). Buradan yola çıkarak tarihçinin, dönemin şartlarını dikkate alması gerekir. Bunun aksi bir davranışın sergilenmesi "anakronizm" sorununu ortaya çıkarmaktadır. Zamanla toplumların niteliklerinin değişmesi, kuralların değişmesi, toplumun örf ve âdetlerinin değişmesi, kısacası değer

yargılarının değişmesi, tarihî olayları değerlendirirken zaman mefhumunun ne kadar değerli olduğunu bizlere göstermektedir. Zaman olgusuyla beraber, devletlerin kuruluşlarının ve yıkılışlarının sebep-sonuç anlayışıyla değerlendirmesi bilimsel bir perspektif sağlamıştır. Her olayın sebepleri ile ele alınması gerektiğini ve bunun sonuçlarından başka olayların meydana geleceğini dile getirmiştir. Kısacası İbn Haldûn, tarih ilmi için kendinden sonrakilere ışık tutmuştur. Bu alanda özgün fikirleriyle günümüzde dahi önemli bir referans kaynağı olmaktadır.

3. İbn Haldûn ve Türk Tarihçiliği

Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yılı yenileşme ve modernleşme, diğer bir ifadeyle Batılılaşma temayülüyle geçmiştir. "İmparatorluğun en uzun yüzyılı" olarak nitelendirilen bu devirde, devlet müesseseleri dönüşmeye başlamış ve Avrupa'nın etkisi kendini ilerleyen yıllarda daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm sadece müessese bazında gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda fikir yapısına da sirayet etmiştir.

Bu değişimlerden biri ve konumuzla alakalı olanı vakanüvislik mesleğinin dönüşümüdür. Avrupa'da o dönem Fransız ihtilalinin etkisiyle artan milliyetçilik akımlarının getirdiği "milli tarih" anlayışı benimsenmekte ve o doğrultuda eserler verilerek ulusal çıkarlar gözetilmekteydi. Osmanlı tarihçileri de ilk etapta bu rüzgârdan etkilenerek milli unsurları gözeten eserler vermeye başlamışlardır (Özbaran, 1997, s. 20).

Osmanlı tarihçiliği açısından geleneksel yöntemden pragmatik bir yönetime evrilmenin yaşandığı Tanzimat sonrası, Ahmet Cevdet Paşa bu dönüşümün önemli kalemlerinden biri olarak, hikâyecisi ve nakilci bir tarzdan bilimsel tarza geçiş yapmıştır. Bu yüzyılda hükümet politikalarını geliştirmek ve yeni politikalar üretmek için daha önceki yüzyıllarda da yararlandığı tarih ilminden bu merhalede de yararlanmıştır. Hatta bu dönemde idari anlamda eleştiriler getirilmişe de bu girişimler yüzeysel kalmıştır. Paşa bu dönemde klasik İslam tarihçilerinin de anlayışını benimsese de yeni anlayışı ortaya koyarak eski ile yeni arasında bir köprü oluşturmuştur.

3.1. Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih Anlayışı

Ahmet Cevdet Paşa, O, Tanzimat döneminde yetişmiş çok yönlü bir Osmanlı aydınıdır. Özellikle tarihçiliği klasik Osmanlı tarih anlayışından farklıdır. Tarih felsefesini Osmanlı tarihçiliğine kazandırmıştır. Tarih felsefesi konusunda geniş çapta İbn Haldûn'un Mukaddime adlı eserinin etkisi altında kalmıştır. Bu nedenle A. Hamdi Tanpınar onun İbn Haldun'un son öğrencisi olduğunu söylemiştir. Cevdet Paşa'nın bazı Batılı ve Doğulu bilim adamlarından da etkilendiği bilinmektedir. Bununla birlikte İbn Haldûn'un görüşlerinin onun tarihçilik anlayışında baskın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte tarihî olayların vukuunda determinizme inanmama konusunda İbn Haldûn'dan ayrılmaktadır (Halaçoğlu & Aydın, 1993, s. 446).

Yakın tarihimize katkı sağlayan Paşa, tarihçi, dilci, hukukçu, devlet adamı ve edebiyatçı kimlikleriyle çok yönlü bir bilgi birikimine sahiptir. Öğrenci olduğu dönemde verdiği derslere baktığımızda mantık ilmi noktasında uzmanlığı dikkat çekmiştir. Kendisindeki mantık ilmini felsefe ile bağdaştırması tarih alanında ortaya koyduğu eserlere de sirayet etmektedir. Daha önceki bölümde de değindiğimiz üzere İbn Haldûn'un Mukaddime'sini tercüme etmiş ve İbn Haldûn'un tarih felsefesi düsturunu benimseyerek tarih alanına katkılar yapmıştır.

1853 yılında Ahmet Cevdet Paşa'nın da içinde bulunduğu encümende bir Osmanlı tarihi yazılması kararlaştırıldı. Ve bu karar doğrultusunda yazılacak olan kitabın bölümleri paylaştırıldı, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Vak'a-i Hayriye'ye kadar olan devresi (1774-1826) Ahmet Cevdet Paşa'ya verildi. Ahmet Cevdet, bu vazifeyi tamamladı ve on iki ciltlik Tarih-i Cevdet namıyla bilinen eserinin ilk üç cildini bir sene içinde kaleme alıp 1854 senesinde padişaha takdim etti. Daha sonra 1855 yılında vakanüvislik görevine getirildi ve bu vazifeyi 1865 yılına kadar devam etmiştir. Bu eseri, (Tarih-i Cevdet) 30 yıl daha üzerinde çalışarak 12 ciltte tamamlamıştır. Form olarak vakanüvisliğin gereğini yerine getirmiştir. Ama eserin içeriği, mantığı ve İslam dünyasını ayrı bir kültür çevresi olarak ele alışı, özellikle Rusya, İngiltere, Fransa ve Osmanlı idare ve hukuk tarihi müesseseleri üzerindeki analizleriyle, Cevdet Paşa, Osmanlı cemiyetinde vakanüvislik geleneğini sona erdiren kalem olma vasfını taşır. Kendisinden evvel 18. yüzyılda Mehmet Sadık, (Piri Zade) İbn Haldûn'un Mukaddime'sine

Güler, Y. (2020, Nisan). İbn Haldûn'un tarih felsefesi ve Türk tarihçiliğine yansımaları. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 62-72.

başlamış ve büyük kısmını çevirmiştir. Cevdet Paşa'nın, İbn Haldûn'un mütercimlerinden olmasına rağmen, onun sosyoloji ve tarih görüşünü tam anlamıyla benimsemediğini çalışmalarında görmekteyiz (Ortaylı, 2011, s. 88).

İbn Haldûn'un tarih felsefesi ekolü, bizde Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıksa da tam anlamıyla Cumhuriyet döneminde benimsenmiştir. Cumhuriyet dönemi aydınları daha pozitivist ve pragmatik yaklaştığı tarih alanında, ortaya koydukları eserleri Batı tarihçiliğine, daha da özetle Haldûn ekolüne dayandırmışlardır.

Sonuç

Son yüzyılda Batı, Doğu'yu tanımlarken oryantalist bir bakış açısıyla irdelenmiş ve Doğu'nun fikrî altyapısının derin bir felsefeden mahrum olduğu iddiasını tekrar edegelmiştir. Bugün yaygın disiplinler olan, "Sosyoloji" ve "Tarih" bilimsel bir alanda yer buluyorlar ise bunun temeli İbn Haldûn'a dayanmaktadır. Marx'tan asırlar önce Haldûn, toplumların müşterek hayat sürmesinin temelini teşkil eden esas unsurlardan birinin ekonomi olduğunu ortaya koymuştur. Montesquieu'den yüzyıllar önce coğrafyanın insan üzerinde etkisini dile getirmiştir. Batı, Orta Çağ karanlığını yaşarken, Doğu, fikrî anlamda en zengin dönemini yaşamıştır. Ve bu zenginliğin önemli teorisyenlerinden olan İbn Haldûn, tarih alanında koyduğu usul ve kavramlarla bu alanın akademik bir alana dönüşmesini sağlamıştır. Kendisinden önceki tarihçileri eleştirerek tarihin, sırf nakil ve edebî bir tür olmadığını, toplumların ve devletlerin devamı için kullanılması gereken hayati bir unsur olduğunu dile getirmiştir. Tarih felsefesinin iskeletini Haldûn'un yazmış olduğu mukaddime eseri oluşturmaktadır. Neden sonuç, zaman ve mekân kavramlarıyla açıkladığı olaylar kendisine "Tarih İlminin Babası" unvanının verilmesine neden olmuştur. Osmanlı'daki etkisi Ahmet Cevdet Paşa ile başlamış ve daha sonra cumhuriyetle beraber devam etmiştir.

Cumhuriyetle beraber Batı'dan ithal edilen pozitivist felsefe, tarih alanına da sirayet etmiş ve aydınlar bu zeminde eserler vermişlerdir. Pozitivist felsefe yanında rejimi değişen ülkenin tarihsel arka planını oluşturmak için milli şuurla tarihe yaklaşılmış ve İbn Haldûn'un vurguladığı pragmatik tarih anlayışı benimsenmiştir.

Güler, Y. (2020, Nisan). İbn Haldûn'un tarih felsefesi ve Türk tarihçiliğine yansımaları. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 62-72.

Kaynakça

- Carr, E. H. (2011). *Tarih nedir?* İstanbul: İletişim.
- Collingwood, R. G. (1990). *Tarih tasarımı*. İstanbul: Arı.
- Halaçoğlu, Y., & Aydın, M. A. (1993). Cevdet Paşa. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, Türkiye: Diyanet Vakfı.
- Haldun, İ.-i. (2004). *Mukaddime I*. Yeni Şafak: Ankara.
- Hegel, G. W. (1995). *Tarihte akıl*. İstanbul: Kbalcı.
- Meriç, C. (2013). *Işık doğudan gelir*. İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tarih yazıcılık üzerine*. Ankara: Cedit.
- Özbaran, S. (1997). *Tarih, tarihçi ve toplum*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Özlem, D. (2012). *Tarih felsefe*. İstanbul: Notos.
- Şenol , H. F. (2012). Tarih felsefesine giriş. D. Özlem içinde, *Tarih Felsefesi I* (s. 2 - 65). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Togan, Z. V. (1981). *Tarihte usul*. İstanbul: Enderun.
- Uludağ, S. (1988). *İbn-i Haldun mukaddime*. İstanbul: Dergah.